

การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ ของชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

The Strengthening of Participatory Network in Watershed Forest Management Through Integrated Buddhism of the Community in Sop Peng Subdistrict, Mae Tang District, Chiang Mai Province

1. พระมหาธีรวัชร ธีรวิโส*, 2. ทิพาภรณ์ เยสุวรณ์, 3. สหัทธยา วิเศษ

1. PhraMaha Dhiravaj Dhiravungso *, 2. Tipaporn Yesuwan, 3. Sahathaya Wises

สังกัด: 1., 2. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

Affiliation: 1., 2. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

3. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus

* Author Email: pttso12345@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน 2) พัฒนากิจกรรมในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชน 3) เสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ปฏิบัติการกิจกรรมร่วมกับชุมชน และสรุปบทเรียนคืนข้อมูลแก่ชุมชน ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1. ชุมชนมีการจัดการป่าต้นน้ำผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมของภาครัฐ เอกชน และการจัดสรรของชุมชน

2. การพัฒนากิจกรรมการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชน ได้แก่ 1) กระบวนการต้นน้ำ โดยการจัดเวทีชุมชนระดมความคิดเห็นแนวทางการสร้างกิจกรรม การนำเสนอรูปแบบกิจกรรม และออกแบบกิจกรรม 2) กระบวนการกลางน้ำ ได้มีการปฏิบัติกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การให้ความรู้แนวทางอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การสร้างมาตรการรักษาป่าต้นน้ำ และ 3) กระบวนการปลายน้ำ โดยสรุปและประเมินผล และคืนข้อมูลให้ชุมชน

3. การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า ได้มีการเสริมสร้างเครือข่ายจากการส่งเสริมของผู้นำชุมชน วัด พระสงฆ์ ภาครัฐ ภาคเอกชน โครงการในพระราชดำริ และสถาบันการศึกษา ข้อค้นพบจากงานวิจัย พบว่ารูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ เกิดจากการบูรณาการหลักพุทธธรรม กิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ และการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่าย

คำสำคัญ: 1. การเสริมสร้างเครือข่าย; 2. การมีส่วนร่วม; 3. การจัดการป่าต้นน้ำ; 4. พุทธบูรณาการ

ABSTRACT

The research article has the following objectives: 1) To study the management of the community's watershed forests 2) To develop activities in managing watershed forests according to the Buddhist principles of the community 3) To strengthen the community's participation network in the integrated management of Buddhist watershed forests. The study is qualitative research by interviewing and discussing important informants. 30 people carried out activities with the community and summarized lessons learned to return information to the community. To analyze the data, content analysis is used.

The results showed that:

1. Watershed Forest Management was managed through religious rituals, management through local wisdom. Management through the integration of natural resource conservation groups. Management through activities from government, private agencies and community allocation.

2. Development of watershed forest management activities based on community Buddhist principles are: 1) The upstream process by organizing a community forum to brainstorm ideas on the guidelines for creating activities. 2) The middle stream process has implemented Buddhist activities that integrate with the community's watershed forest management by organizing watershed forest restoration activities. Creating awareness of watershed forest conservation for the community Providing knowledge on watershed forest conservation guidelines and 3) The downstream processes, by summarizing and evaluating the results and returning information to the community.

3. Strengthening the network of participation in the integrated management of Buddhist watershed forests support by temples, monks, government agencies, private agencies, Royal Projects Initiative and educational Institutions. The findings from the research show that the model of strengthening the participation network in the management of Buddhist watershed forests is caused by the integration of Buddhist principles, integrated Buddhism activities in the conservation and restoration of watershed forests, and the participation of communities and networks.

Keywords: 1. Strengthening Networks; 2. Participation; 3. Watershed Forest Management; 4. Integrated Buddhism

บทนำ

ป่าไม้และแหล่งน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่รอดและอยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดบนโลก แต่ทรัพยากรเหล่านี้ถูกใช้ประโยชน์อย่างขาดสมดุล ใช้ไปมากเกินไปจนกว่าที่ธรรมชาติจะสามารถสร้างฟื้นตัวกลับมาได้เองจากการตัดไม้ทำลายป่า การเปลี่ยนพื้นที่ทำการเกษตรและที่อยู่อาศัย การเผาและน้ำเสียที่ถูกปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้เราทุกคนล้วนได้รับผลกระทบ นอกจากนี้ไฟป่า หมอกควัน และภัยแล้ง ล้วนเป็นภัยพิบัติที่เกิดขึ้นเป็นประจำในช่วงหน้าแล้งของทุกปีและทวีความรุนแรงมากขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก ซึ่งล้วนมีสาเหตุจากกิจกรรมมนุษย์ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติของโลกเกินพอดี นับตั้งแต่ก้าวสู่ยุคอุตสาหกรรม พื้นที่ป่าไม้ทั่วโลกได้ลดจำนวนลงไปถึงร้อยละ 46 หรือประมาณ 1.3 ล้านตารางกิโลเมตร การที่เราได้สูญเสียแหล่งกักเก็บน้ำและแหล่งดูดซับคาร์บอนที่สำคัญที่สุดไปอย่างต่อเนื่อง โลกเราจึงทั้งร้อนและแล้งมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี นั่นหมายความว่าโลกได้สูญเสียระบบนิเวศหรือสถานะที่เอื้อต่อการอยู่อาศัยของทั้งมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ไป (กลุ่มสำรวจทรัพยากรป่าไม้, 2560)

โครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปีพ.ศ.2565 โดย สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ (2565) พบว่า ประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 มีพื้นที่ที่มีสภาพป่าไม้เพียงร้อยละ 31.57 ของพื้นที่ประเทศไทยซึ่งลดลงจากปี พ.ศ. 2564 ประมาณร้อยละ 0.02 มีอัตราการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าไม้ค่อนข้างจะลดลง และในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ของไทยมีการลดลงต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการเกิดวงจรของสายน้ำ ซึ่งที่ผ่านมานั้นมีการบุกรุกและถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก โดยสาเหตุหลักมาจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ปัญหาไฟป่า การบุกรุกทำลายป่า เป็นต้น ที่ผ่านมานี้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ จึงก่อตั้งโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำขึ้นมากมาย รวมไปถึงโครงการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำในพระราชดำริอีกหลายร้อยโครงการ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์อยู่ตลอดไป และส่งเสริมราษฎรได้มีส่วนร่วมในการจัดการและป้องกันรักษาป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนในพื้นที่ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งป้องกันการบุกรุก ตัดไม้ทำลายป่า เพื่อจัดการกับทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งฟื้นฟูพื้นที่ป่าให้กลับมาสมบูรณ์ เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าในประเทศซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยกำหนดเป้าหมายพื้นที่ป่าได้รับการฟื้นฟูและมีพื้นที่สีเขียวนอกเขตป่าเพิ่มขึ้น และสร้างเสริมให้เจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทและขีดความสามารถที่เหมาะสม มีการดำเนินการต่าง ๆ และสอดส่องดูแลอย่างต่อเนื่อง กำหนดพื้นที่อนุรักษ์อย่างถูกต้องและเป็น ระบบ สร้างความตระหนักรู้ให้แก่ประชาชนในเรื่องการให้ความสำคัญกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของประเทศ การจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ตลอดถึงแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟู ป้องกัน และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดความรัก ห่วงแหน และมีส่วนร่วมในการดำเนินการต่าง ๆ อย่างเข้มแข็งยั่งยืน (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2561)

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่การสร้างจิตสำนึก และส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ที่เป็นป่าต้นน้ำของชุมชน หลายชุมชนได้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เช่น การบวชป่า ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธที่ถูกคิดขึ้นมาเพื่อเป็นกุศโลบายให้ประชาชนรู้จักคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ ผ่านการสร้าง ความเชื่อที่ว่าผืนป่านั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ จะเข้ามาบุกรุกทำลายไม่ได้ โดยจะเห็นว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและพระสงฆ์ก็มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้มานับแต่สมัยพุทธกาล โดยในพระพุทธศาสนามีข้อบัญญัติเกี่ยวกับต้นไม้ โดยพระผู้มีพระภาคทรงห้ามภิกษุตัดต้นไม้ เพราะจะเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม ปรากฏความสำคัญในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรปสูตร ว่าด้วยการปลูกป่า สรุปความดังนี้ “ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่านรื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ

บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญยอมเจริญแก่ชนเหล่านั้น... (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 15 ข้อ 47) และในส่วน of พระพุทธศาสนา มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเอง แต่ควรจะสิ้นสุดที่การพัฒนา กับ ธรรมชาติ ดังการอยู่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ดังปรากฏความว่า “แม้ยามปกติในพระชนม์ชีพของพระองค์ พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกไปในท้องถื่น ตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้น พระองค์ก็ต้องทรงเดินผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ ไปประทับอยู่ในป่าเป็น ระยะ ๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากทีเดียว เราจึงถือว่า ป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเองและใน ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536)

ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ตั้งอยู่ในพื้นที่ เขตอุทยานสุเทพ-ปุย แต่เดิมนั้นได้มีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีกิจกรรมการจัดการป่าต้นน้ำหลายกิจกรรม จากกรม อุทยานแห่งชาติ โครงการพระราชดำริ และกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน เช่น กิจกรรมบวชป่า สืบชะตาสายน้ำ กิจกรรม ค่ายสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และเมื่อเกิดสถานการณ์โควิด19 ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา ได้ขาดการอนุรักษ์ ทำให้ป่าต้นน้ำในพื้นที่ชุมชนตำบลสบเปิง มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า แหล่งน้ำถูก บุกรุกทำลาย ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำตามมา ส่งผลให้แหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและอุปโภคบริโภคแห้ง และตื้นเขิน (คณะกรรมการบริหารงานตำบลแบบบูรณาการ ตำบลสบเปิง, 2563)

ถึงแม้จะมีกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำโดยความร่วมมือจากชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และ ภาคเอกชน แต่การดำเนินการยังขาดความต่อเนื่องและยั่งยืน อันเนื่องมาจากปัจจัยหลากหลายที่ส่งผลกระทบต่อ ความสำเร็จของการจัดการป่าต้นน้ำ ดังนั้นการส่งเสริม ฟื้นฟู และอนุรักษ์ป่าต้นน้ำซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบ นิเวศในชุมชน ควรมีแนวทางที่ช่วยให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านการขับเคลื่อนกิจกรรมและการ เสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาป่าต้นน้ำอย่างมี ประสิทธิภาพ และนำไปสู่การจัดการป่าต้นน้ำที่ยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชน ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชน ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการ ประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำกิจกรรมการจัดการป่าต้นน้ำ และเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเชิงพุทธ บูรณาการในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเฉพาะเจาะจงในการสัมภาษณ์เชิงลึก และการ สทนากลุ่ม ดังนี้

2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ จำนวน 5 กลุ่ม จำนวน 30 คน ได้แก่

1) กลุ่มผู้นำชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นกลุ่มผู้นำในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานและคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 5 คน

2) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ โดยเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์และมีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าต้นน้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสบเปิง, เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลสบเปิง, เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย, พัฒนาชุมชนอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่, เจ้าหน้าที่ตำรวจ, แพทย์ประจำตำบล, ครูศูนย์การเรียนรู้ประจำตำบล จำนวน 10 คน

3) กลุ่มรักษาลำน้ำแม่ฮาว โดยเป็นกลุ่มภาคประชาชนในตำบลที่เกิดขึ้นจากความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ ลำน้ำแม่ฮาว ได้แก่ ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุ ข้าราชการวัยเกษียณ จำนวน 5 คน

4) กลุ่มพระสงฆ์ในชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นกลุ่มที่มีองค์ความรู้ในด้านพระพุทธศาสนาและมีประสบการณ์ในบทบาทการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน จำนวน 5 รูป

5) กลุ่มตัวแทนประชาชน กลุ่มเยาวชน โดยเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน จำนวน 5 คน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม จำนวน 19 คน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มรักษาลำน้ำแม่ฮาว และตัวแทนประชาชน เยาวชน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

3.1 แนวคำถามประกอบการสนทนากลุ่ม ในประเด็น สภาพปัญหาของพื้นที่ป่าต้นน้ำ ในตำบลสบเปิง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พัฒนาการการจัดการป่าต้นน้ำ ในตำบลสบเปิง การประยุกต์หลักพุทธธรรม ในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง และการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเชิงพุทธบูรณาการในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

3.2 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ในประเด็น การจัดการป่าต้นน้ำ ในตำบลสบเปิง การประยุกต์หลักพุทธธรรม ในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง และการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเชิงพุทธบูรณาการในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

4.1 การศึกษาเอกสารทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการป่าต้นน้ำ

4.2 การศึกษาภาคสนาม มีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1) สำรวจและศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

2) ศึกษาสภาพปัญหา พัฒนาการการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3) วิเคราะห์ข้อมูลด้านบริบทชุมชน ข้อมูลทั่วไป สภาพปัญหา การจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนเพื่อนำมาเป็นแนวทางสร้างรูปแบบของประยุกต์หลักพุทธธรรม ในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน ร่วมกับผู้นำชุมชน และคนในชุมชน

4) สรุปข้อมูลสภาพปัญหา การจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4.3 การออกแบบกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่าย

4.4 การปฏิบัติการกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่าย

4.5 การสรุปบทเรียนและคืนข้อมูลแก่ชุมชน

1) ประชุมสรุปร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่ายเพื่อถอดบทเรียน องค์ความรู้ ปัญหาอุปสรรค และหาแนวทางเพื่อพัฒนาและจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

2) จัดเวทีคืนข้อมูลชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน โรงเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนากิจกรรมและองค์ความรู้ที่จะนำไปใช้ขยายผลในพื้นที่อื่น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการจดบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมถึงภาพถ่าย ทำการจัดระบบหมวดหมู่ เพื่อสรุปประเด็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การจัดการป่าต้นน้ำในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการจัดการประกอบด้วย 1) การจัดการป่าต้นน้ำผ่านพิธีกรรมทางศาสนา คือ พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาสายน้ำ เพื่อเป็นกุศโลบายให้ประชาชนรู้จักคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ ผ่านการสร้าง ความเชื่อที่ว่าผืนป่านั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษา ผู้ใดจะเข้ามาบุกรุกทำลายไม่ได้ 2) การจัดการป่าต้นน้ำผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการสร้างฝาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญและมีประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรน้ำ 3) การบริหารจัดการป่าต้นน้ำผ่านการรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคือ กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำแม่ฮาว ที่ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำแม่ฮาวเกิดขึ้นจากความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนที่มีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว 4) การจัดการป่าต้นน้ำผ่านการบูรณาการความร่วมมือในการทำกิจกรรมกับภาครัฐและเอกชน มีการประสานงานกับหน่วยงานราชการ ทั้งการส่งเสริมกิจกรรมปลูกป่า กิจกรรมการสร้างจิตสำนึก การทำแนวกันไฟ และ 5) การจัดการป่าต้นน้ำผ่านการจัดสรรการใช้ประโยชน์ของชุมชนตามฤดูกาลเพื่อไม่ให้ขาดแคลน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), องค์การบริหารส่วนตำบลสบเปิง, กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, คณะสงฆ์ตำบลสบเปิง และกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำฮาว

2. การพัฒนากิจกรรมในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรม ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 กระบวนการต้นน้ำ ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1 การจัดเวทีชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนได้ประชุมวิเคราะห์บริบท พัฒนาการปัญหา และแนวทางการจัดการป่าต้นน้ำ โดยอาศัยข้อมูลจากสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายที่เคยร่วมกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 2 การจัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อนำเสนอรูปแบบการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน โดยได้อธิบายถึงความสำคัญ หลักการ วิธีการ และให้ตัวอย่าง และแนวทางการทางการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนจากงานวิจัยที่ผ่านมา และชี้ให้เห็นถึงบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ขั้นตอนที่ 3 จัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางและรูปแบบการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน ภายหลังจากที่ชุมชนได้ร่วมกันศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการในการจัดการป่าต้นน้ำ จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวทางและรูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสม โดยมุ่งเน้นกิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ขั้นตอนที่ 4 จัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อออกแบบกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน รูปแบบของกิจกรรมแบ่งเป็น กิจกรรมฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ได้แก่ การตามไม้ตามคา และกิจกรรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแก่ชุมชน บวรบุญไพรธาร การสร้างรุกเทวดารักษาป่าต้นน้ำ และการสร้างมาตรการรักษาป่าต้นน้ำ

รูปภาพที่ 1 การจัดเวทีชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นแนวทางการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน

2.2 กระบวนการกลางน้ำ เป็นขั้นตอนของการลงมือทำกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนและภาคีเครือข่าย เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย ประกอบด้วย 1) กิจกรรมฟื้นฟูป่าต้นน้ำ คือ การตามไม้ตามคา เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติ ฟื้นฟูป่าไม้ และเพิ่มพื้นที่สีเขียว สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม กระตุ้นให้ชุมชนและประชาชนเห็นความสำคัญของต้นไม้ เป็นการทำบุญที่ยั่งยืน ใช้หลักศาสนาในการสร้างแรงจูงใจในการดูแลสิ่งแวดล้อม จึงเป็นกิจกรรมในการบูรณาการศาสนาและการอนุรักษ์ธรรมชาติ และ 2) กิจกรรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประกอบด้วย (1) กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแก่ชุมชน โดยให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำด้วยหลักพุทธธรรมจากพระสงฆ์ ได้แก่ หลักศีล 5 หลักhiriโอดัปปะ และหลักสัจจธรรม 6 (2) กิจกรรมบวรบุญไพรธาร หรือการบวชป่าสืบชะตาสายน้ำ เป็นแนวทางอนุรักษ์ป่าที่ใช้ความเชื่อทางศาสนาเพื่อปกป้องและรักษาทรัพยากรป่า พิธีกรรมนี้เป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (3) กิจกรรมการสร้างรุกเทวดารักษาป่า เป็นแนวทางที่ใช้ความเชื่อและจารีตประเพณีเพื่อให้ชุมชนตระหนัก และร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ (4) กิจกรรมการสร้างมาตรการรักษาป่าต้นน้ำ โดยร่วมกันสร้างกฎเกณฑ์การรักษาป่าต้นน้ำระหว่างชุมชนและเครือข่าย

รูปภาพที่ 2 กิจกรรมตานไม้ตานคา

รูปภาพที่ 3 กิจกรรมบวรบุญไพรธาร

2.3 กระบวนการปลายน้ำ ประกอบด้วย การสรุปและประเมินผล ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการ ตั้งแต่การทบทวนปัญหา การหาแนวทางการแก้ไข จนนำไปสู่ผลตามเป้าหมายที่ต้องการ ทั้งนี้จะต้องมีการสรุปผล เพื่อทบทวน วิเคราะห์ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข หลังจากนั้นได้จัดคืนข้อมูลให้กับชุมชน เป็นการนำผลการวิจัยเผยแพร่ให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการ พัฒนาหรือแก้ไขปัญหาด้านการจัดการป่าต้นน้ำให้มีประสิทธิภาพ

รูปภาพที่ 4 เวทีคืนข้อมูลงานวิจัย

3. การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

จากการพัฒนากิจกรรมในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เกิดจากการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน ทำให้เกิดผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ และนำไปสู่การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ ดังนี้

3.1 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำจากการส่งเสริมของผู้นำชุมชน โดยบทบาทของผู้นำชุมชนเป็นตัวกลางในการประสานงาน การเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และประชาชนในพื้นที่ ช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายและแนวทางการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างความตระหนักถึงสำคัญของป่าต้นน้ำและผลกระทบของการบุกรุกทำลายป่า ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การปลูกป่า การลาดตระเวนป้องกันไฟป่า และการฟื้นฟูระบบนิเวศ พัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพของชุมชน จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการทำงานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ สร้างแนวร่วมและเครือข่ายความร่วมมือสนับสนุนให้ชุมชนร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ และภาคธุรกิจในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

3.2 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำจากการส่งเสริมของพระสงฆ์ ผ่านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้เทศกาลและพิธีกรรมทางศาสนา เป็นโอกาสในการรณรงค์ปลูกต้นไม้หรือดูแลป่า นำแนวคิดการอนุรักษ์ป่ามาใช้ในการเทศนาเพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงสำคัญของป่าต้นน้ำ และสร้างความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ

3.3 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ โดยการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ สนับสนุนงบประมาณ ส่งเสริมโครงการที่ยั่งยืน และสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ

3.4 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาคเอกชน มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำ โดยการสนับสนุนงบประมาณ ดำเนินโครงการ CSR พัฒนาโครงการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและชุมชน

3.5 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำ จากการส่งเสริมของโครงการในพระราชดำริ ซึ่งโครงการเหล่านี้ได้รับการส่งเสริมจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในการแก้ไขปัญหาความยากจน และการเสื่อมโทรมของป่า โครงการในพระราชดำริจึงมีความสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานราชการ และองค์กรต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

3.5 การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำ จากการส่งเสริมของสถาบันการศึกษา โดยบทบาทของสถาบันการศึกษาในการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำ ได้แก่ การให้ความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดหลักสูตรอบรมหรือการเรียนการสอนในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมให้มีการศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของป่าต้นน้ำในระดับโรงเรียน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดค่ายสิ่งแวดล้อม หรือการศึกษานอกสถานที่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ

อภิปรายผลการวิจัย

การจัดการป่าต้นน้ำในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการจัดการป่าต้นน้ำผ่านพิธีกรรมทางศาสนา คือ พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาสายน้ำ เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าผ่านความเชื่อที่ว่าป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษา การจัดการป่าต้นน้ำผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการสร้างฝาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรน้ำ การจัดการป่าต้นน้ำผ่านการรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคือ กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำแม่ฮาว เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนที่มีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต้นน้ำแม่ฮาว การจัดการป่าต้นน้ำผ่านการบูรณาการความร่วมมือในการทำกิจกรรมกับภาครัฐและเอกชน มีการประสานงานกับหน่วยงานราชการ การส่งเสริมกิจกรรมปลูกป่า กิจกรรมการสร้างจิตสำนึก การทำแนวกันไฟ และการจัดการป่าต้นน้ำผ่านการจัดสรรการใช้ประโยชน์ของชุมชนตามฤดูกาลเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค และเกษตรกรรม ดังงานวิจัยของ ชูชาติ สุทธิ และคณะ (2561) พบว่า การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย มีรูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนุรักษ์ฯ คือ พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นการนำความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญา ท้องถิ่นทางภาคเหนือที่มีความเชื่อเรื่องผีเจ้าป่าเจ้าเขา รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ใหม่ คือ การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การปลูกป่า การเพาะพันธุ์กล้าไม้ท้องถิ่น แม้จะมีการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์หลากหลายรูปแบบ อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนยังคงไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร ซึ่งแตกต่างกับงานวิจัยของ ปวีณา งามประภาส และคณะ (2559) พบว่า ผู้นำชุมชนประสบปัญหาเกี่ยวกับศักยภาพในด้านการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ดังนั้น กลุ่มผู้นำได้เสนอแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของตน คือ ศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ ประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่น จัดอบรมให้ความรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหลังการพัฒนาศักยภาพผู้นำในพื้นที่ต้นน้ำแม่ตาล ชุมชนมีความพึงพอใจและการจัดการป่ามีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ขณะที่ในพื้นที่ตำบลสบเปิงยังพบข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการและการขาดความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนกิจกรรม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความแตกต่างด้านบริบทชุมชน, ความต่อเนื่องของนโยบายหน่วยงานภายนอก และศักยภาพของผู้นำในพื้นที่ ที่ยังไม่สามารถถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน อีกประการหนึ่ง คือ ขาดการติดตามผลกิจกรรมเชิงประจักษ์ ทำให้ไม่สามารถสร้างแรงจูงใจหรือพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนในระยะยาวได้

ส่วนการพัฒนากิจกรรมในการจัดการป่าต้นน้ำตามหลักพุทธธรรมของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย กระบวนการต้นน้ำ เริ่มจากการจัดเวทีชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นแนวทางการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำ การนำเสนอรูปแบบการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำ แนวทางและรูปแบบการสร้างกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำ และออกแบบกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน กระบวนการกลางน้ำ เป็นการปฏิบัติกิจกรรมพุทธบูรณาการกับการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน และกระบวนการปลายน้ำ เป็นการสรุปและประเมินผลจากกิจกรรม และการคืนข้อมูลให้กับชุมชน ซึ่งชุมชนได้ใช้กระบวนการดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาที่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน นอกจากนี้ แนวทางการออกแบบกิจกรรมโดยใช้ “การระดมความคิดเห็นร่วมกัน” ในทุกขั้นตอน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้การจัดการป่าต้นน้ำมีความต่อเนื่อง ดังเช่นงานวิจัยของ ศุภวิทย์ แสนคำมูล (2565) พบว่า บทบาทของประชาชนจิตอาสาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นตัวแทนของกลุ่มในการวางแผน

กำหนดระเบียบ และเจรจากับหน่วยงานภาครัฐ จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าแก่ชุมชน ประสานงาน และจัดหาแหล่งทุนสนับสนุนการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่า การวางแผน ป้องกันไฟป่า สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ ปลุกป่าทดแทน การทำแนวกันไฟ สร้างฝายต้นน้ำ บวชป่า ฝักระวังไฟป่า การติดตาม และประเมินผล วิเคราะห์ปัญหา สรุปผลร่วมกัน และร่วมรับผลประโยชน์ใช้ทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน

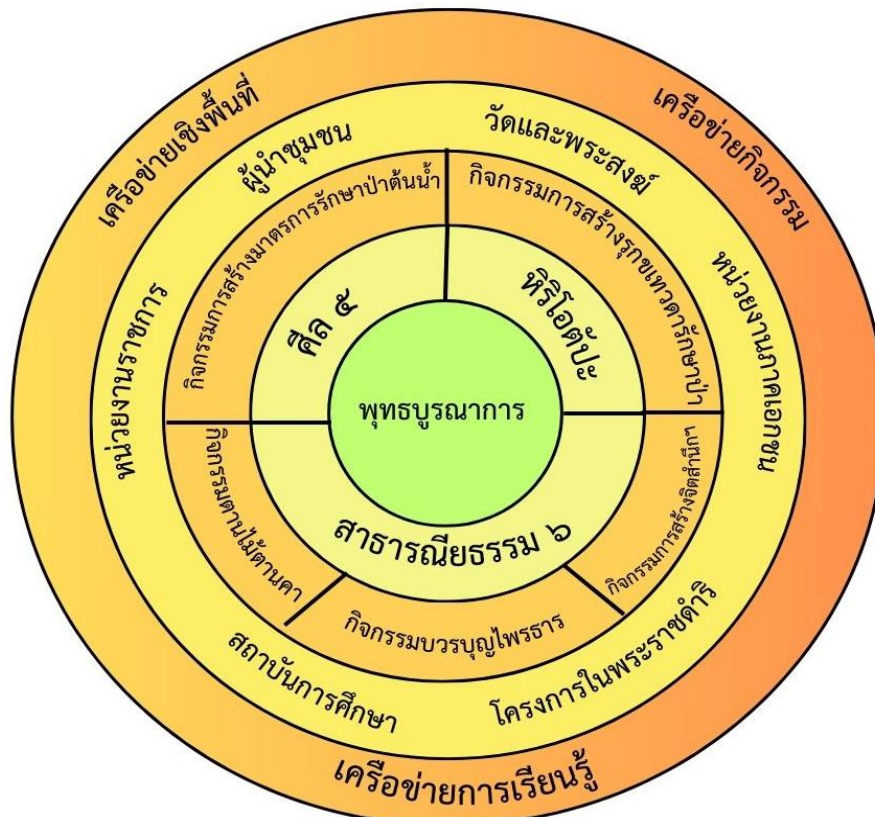
ผลจากการพัฒนากิจกรรมที่บูรณาการกับหลักพุทธธรรม ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับคนในชุมชน ตั้งแต่กลุ่มเยาวชนจนถึงผู้สูงอายุ พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในป่าต้นน้ำมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีบวชป่าและพิธีสืบชะตาสายน้ำ ซึ่งมีการสมานทูล 5 โดยพระสงฆ์ ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความเกรงกลัวต่อการกระทำผิดที่ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดความละอายใจตามหลัก หิริโอตตปปะ ที่ได้ซึมซับผ่านการฟังธรรมและแนวทางปฏิบัติจากพระสงฆ์ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความตระหนักถึงความสำคัญของความสามัคคีในชุมชนจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยหลักสัจธรรม 6 ที่ถ่ายทอดผ่านการให้ความรู้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ) (2561) พบว่าการอนุรักษ์ป่าไม่สามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพผ่านการบูรณาการศาสตร์พระราชาหลักพุทธธรรม ได้แก่ การอนุรักษ์ตามหลัก ไตรสิกขา โดยใช้ ศีล เป็นกรอบวางกฎระเบียบของชุมชน, ใช้ สมาธิ ส่งเสริมความมุ่งมั่นในการดำเนินกิจกรรม และ ใช้ ปัญญา เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการดำเนินงาน การอนุรักษ์ตาม หลักศีล 5 โดยวางข้อตกลงร่วมกันในชุมชน เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักของป่า ไม่กล่าวเท็จ ไม่รับจ้างตัดไม้ และไม่ตัดไม้มาหมักดอง พร้อมกับการส่งเสริมการปลูกป่าทดแทน และการอนุรักษ์ตามหลักหิริโอตตปปะ ด้วยการสร้างจิตสำนึกด้านความละอายและเกรงกลัวต่อผลของการกระทำผิด ทำให้สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณธรรมและไม่ละเมิดทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนในตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกิดการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการจากการส่งเสริมของผู้นำชุมชน วัดและพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน โครงการในพระราชดำริ และสถาบันการศึกษา ส่งผลทำให้การเกิดเครือข่ายเชิงพื้นที่ระดับชุมชน และระดับตำบล/อำเภอ เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายการเรียนรู้ ดังงานวิจัยของ วันชัย แก้วแสน และ กฤษณา ไวสารวง (2563) พบว่าจากสถานการณ์ของป่าต้นน้ำจังหวัดน่านได้เข้าสู่ภาวะวิกฤติ จึงมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านผ่านองค์กร "กลุ่มฮักเมืองน่าน" ซึ่งดำเนินบทบาทร่วมกับภาคประชาชน ภาครัฐ และเอกชน เพื่อบริหารพื้นที่ป่าและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผ่านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ การสร้างเครือข่ายจัดการป่าชุมชนต้นน้ำ โดยกลุ่มฮักเมืองน่านได้สนับสนุนองค์กรท้องถิ่น ดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าชุมชนสบเปิงจะมีการเน้นเชิงพุทธบูรณาการ คือ ใช้หลักศาสนาเป็นเครื่องมือปลูกจิตสำนึกและสร้างความเชื่อมโยงระหว่างคนกับธรรมชาติ ขณะที่จังหวัดน่านเน้นการสร้างพลังชุมชนและการจัดการเชิงนโยบาย การจัดการป่าต้นน้ำในบริบทชุมชนไม่สามารถแยกขาดจากเครือข่ายความร่วมมือ และควรส่งเสริมการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาเดิมกับแนวคิดใหม่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและความเข้มแข็งของชุมชน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ เอกรินทร์ พิงประชา (2562) พบว่า แนวทางการจัดการป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืนของฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคมที่เป็นพลังในการขับเคลื่อนการประเมินสถานการณ์

และจัดการป่าต้นน้ำ กฎเกณฑ์ของชุมชนที่มีระดับความเข้มงวดการใช้บังคับในบริบทของสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นต่าง ๆ กัน และประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้องค์ความรู้ใหม่ ดังแสดงในรูปภาพที่ 1

รูปภาพที่ 5 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพอธิบายได้ว่า การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ เกิดจากการบูรณาการองค์ประกอบ 3 ประการ

1. หลักพุทธธรรม (Buddhist principles) ประกอบด้วย 1) หลักศีล 5 เป็นหลักธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนาที่ช่วยกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) หลักทวิริยอุตตปะ เป็นความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป นำมาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะช่วยให้เกิด จิตสำนึกและพฤติกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ 3) หลักสาธตนิยธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และสามารถนำไปใช้ในการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นไปที่การร่วมมือ การแบ่งปัน และการมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

2. กิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการ (Integrated Buddhist Activities) ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ตามหลักศีล 5 ได้แก่ กิจกรรมการสร้างมาตรการรักษาป่าต้นน้ำ ส่วนหลักสาธตนิยธรรม 6 ได้แก่ กิจกรรมตามไม้ตานคา

คา กิจกรรมบวรบุญไพรธาร กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแก่งชุมชน และหลักทรีโอต์ปะได้แก่ กิจกรรมการสร้างขุกเทวารักษาป่า

3. การมีส่วนร่วมของเครือข่าย (Network Engagement) เกิดจากการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน วัดและพระสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน โครงการในพระราชดำริ และสถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นจุดในการเชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม และนำไปสู่การเกิดเครือข่ายในชุมชน เป็นทั้งเครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายการเรียนรู้

สรุป

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของกลไกจากการส่งเสริมของผู้นำชุมชน วัดและพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคเอกชน โครงการในพระราชดำริ และหน่วยงานสถาบันการศึกษา เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ช่วยเชื่อมประสานการทำงานร่วมกันของภาคส่วนเกิดเป็นบทบาทและสร้างแนวทางต่าง ๆ เพื่อการจัดการป่าต้นน้ำ โดยเฉพาะในรูปแบบพุทธบูรณาการ จากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ ได้มีการสร้างกิจกรรมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำหลาย ๆ กิจกรรม ทำให้เกิดเครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายกิจกรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ จะช่วยให้เกิดการจัดการป่าต้นน้ำในตำบลสบเปิงอย่างมีประสิทธิภาพ มีความยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของชุมชนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรกำหนดแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำ โดยอาศัยความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมและศาสนาของพื้นที่

1.2 หน่วยงานในระดับท้องถิ่น ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการขับเคลื่อนกิจกรรมและแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

2.1 การอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในแนวคิด ความสำคัญและวิธีการในการจัดการการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำเชิงพุทธบูรณาการ ให้ชุมชน โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.2 การบรรจุหลักสูตรเกี่ยวกับพุทธศาสนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียน โดยเน้นให้เยาวชนเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างธรรมะกับธรรมชาติ การส่งเสริมโครงการศึกษาธรรมชาติ เช่น ค่ายเยาวชนรักษ์ป่า อาจช่วยกระตุ้นให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการดูแลรักษาป่า

2.3 การจัดให้มีวันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่เป็นวันสำคัญของชุมชน โดยอาจจัดในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มสำรวจทรัพยากรป่าไม้. (2560). *คู่มือการสำรวจทรัพยากรป่าไม้*. สำนักฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- คณะกรรมการบริหารงานตำบลแบบบูรณาการ ตำบลสบเปิง. (2563). *แผนพัฒนาตำบล ประจำปี พ.ศ. 2563 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่*. คณะกรรมการบริหารงานตำบลแบบบูรณาการ ตำบลสบเปิง.
- ชูชาติ สุทธิ, นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, และพระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. (2561). *การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย*. DSpace at Mahachulalongkornrajavidyalaya University. <http://mcuir.mcu.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/837>
- ปวีณา งามประภาส, วิไลลักษณ์ พรหมเสน, และปิยรัตน์ วงศ์จุมมะลิ. (2559). การวิจัยและพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำโดยทุนทางสังคม. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 24(46), 265-286. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/68665>
- พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร กิตติคุณ). (2561). *แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ [วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย]*. MCU Digital Collections. <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/117>
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2536). *คนกับป่า*. สหธรรมมิก.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2561). *รู้รักษ์ป่า-แหล่งกำเนิดป่าต้นน้ำ*. สืบค้น 16 มีนาคม 2567, จาก <https://www.seub.or.th/blogging/knowledge/รู้รักษ์ป่า-แหล่งกำเนิดป่าต้นน้ำ>
- วันชัย แก้วแสน และกฤษณา ไวสำรวจ. (2563). การจัดการป่าชุมชนต้นน้ำโดยการจัดการเครือข่ายในจังหวัดน่าน. *วารสารมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(8), 141-159. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/244719>
- ศุภวิชญ์ แสนคำมูล. (2565). *การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย]*. MCU Digital Collections. <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/4724>
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้. (2565). *รายงานสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปี พ.ศ. 2565*. กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2562). การจัดการป่าต้นน้ำภูฏานเพื่อความยั่งยืน ของฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน. *วารสารดำรงวิชาการ*, 16(1), 57-85. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/damrong/article/view/91311>